

יסודות פסחים

שיעור שישה עשר

איסור עשיית מלאכה בערב פסח

מקורות

- א. משנה נ.; רש"י ד"ה שלא לעשות; תוס' ד"ה מקום
- ב. ר"ן טז: ד"ה מקום שנהגו
- ג. רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ח הי"ז-יט וכסף משנה; הל' כלי המקדש פ"ו ה"ט-י ומשנה למלך "ורבינו בפ"ח מהלכות יו"ט... ולא מצאתי דין זה"
- ד. פני יהושע נ. ד"ה מקום שנהגו
- ה. מהרי"ל הלכות ערב פסח אות יג
- ו. בית יוסף יו"ד סי' שצט; הגהות הרמ"א שם, סעי' ג; ביאור הגר"א שם, ס"ק ט

פני יהושע נ. ד"ה מקום שנהגו

ולולי שאיני כדאי היה נראה לי לפרש דעיקר מנהגא דאיסור מלאכה קודם חצות היינו משום דלאחר חצות פשיטא טובא דאיסור גמור הוא, והיינו משום דכתיב בפרשת אמור 'אלה מועדי ה'' וסמיך ליה 'בחדש הראשון בארבעה עשר בין הערבים פסח לה'', ואם כן משמע דמהאי שעתא די"ד לאחר חצות איקרי מועד, והיינו לענין איסור עשיית מלאכה כחולו של מועד אי מדאורייתא או מדרבנן. ומשום הכי יש מקומות שנהגו אפילו קודם חצות משום גדר דלאחר חצות דלא ליזלולי ביה, כדאמרי נמי בריש מכילתין, דלא מצינו יום שמקצתו מותר ומקצתו אסור, ומהאי טעמא גופא איכא למימר דהיינו טעמא דב"ש דאסור אף בלילה דלא מצינו שהיום אסור והלילה מותר. כן נראה לי נכון, ואפשר לפרש ג"כ שיטת הירושלמי על דרך זה.

מהרי"ל הלכות ערב פסח אות יג

אמר מהר"י סג"ל, איסור מלאכה דערב פסח אין צריך לומר כשחל ערב פסח בשבת, דהא שבת הוא. אכן מי שרוצה להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה אחר חצות בערב אותו שבת יחמיר משום לא פלוג, והואיל דעיקר האיסור משום שחיתת פסח וחגיגה והם קריבים בשבת, לא שייך לגזור.

בית יוסף יו"ד סי' שצט

כתוב בתשב"ץ... שפעם אחת אירע לאחד יום ששי לימי אבלו בערב פסח, ואמר דכיון שהיה זמן שחיתת פסח ואז בימיהם היו קורין הלל והיה יום טוב, אין אבלות נוהגת בו. ואין לדבר זה ולא לראשון לא סמך ולא ראיה.

רמ"א יו"ד סי' שצט סעי' ג

ובערב פסח מותר בכל אחר חצות, דהיינו מזמן שחיתת הפסח ואילך.

ביאור הגר"א ס"י שצט"ק ט

ובע"פ כו' - נראה דחשיב כמו מועד, דקרא חשבו בתוך המועדים. וכן מדמי בגמרא פ"ד דפסחים (נ"ה ב') ובפ"ב דמ"ק.

המשנה בפרק רביעי עוסקת בדין עשיית מלאכה בערב הפסח:

מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין.
[פסחים ג.]

מדברי המשנה עולה שמן הדין אסור לעשות מלאכה בערב הפסח מחצות היום, ויש מקומות שנהגו איסור מלאכה מתחילת היום.

טעם האיסור אינו מפורש במשנה, ונחלקו בו הראשונים.

רש"י כותב בביאור המנהג שלא לעשות מלאכה כל היום:

כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמצו, ושחיטת הפסח, ותיקון מצה לצורך הלילה, דמצוה לטרוח מבעוד יום כדי להסב מהר. [רש"י שם, ד"ה שלא לעשות]

מדברי רש"י עולה שאיסור המלאכה בערב הפסח הוא גזירת חכמים מחשש שהאדם יעסוק במלאכתו וימנע מלקיים את מצוות היום ומלעסוק בהכנות לפסח¹.

לעומתו, תוספות מבארים את טעם האיסור באופן אחר:

אומר ר"י בשם ריב"א, דמפרש בירושלמי מאי שנא ערבי פסחים משאר יום טוב, משום דזמן הפסח מחצות ואילך. ואף יחיד קאמר התם בשאר ימות השנה ביום שמביא קרבן אסור במלאכה. ופריך, אם כן יהא כל היום אסור כמו יחיד שמביא קרבן, ומפרש התם: משום דראוי להקריב משחרית, אבל פסח אינו יכול להקריבו אלא אחר חצות, כדנפקא לן מ'בין הערבים'. [תוס' שם, ד"ה מקום]

על פי דבריהם, איסור עשיית מלאכה בערב הפסח נובע מהדין שאדם אסור בעשיית מלאכה ביום שהוא מקריב בו קרבן. בשל כך, הואיל וערב הפסח אחר חצות הוא זמן הקרבת קרבן פסח, אסור לעשות בו מלאכה.

הטעמים השונים לאיסור עשיית המלאכה בערב הפסח עומדים ביסוד מחלוקות שונות בדיני האיסור:

א. **תוקף האיסור:** על פי טעמו של רש"י, מקור האיסור בגזירת חכמים. לעומת זאת, תוספות מדייקים מדברי הירושלמי שיש איסור תורה בעשיית מלאכה ביום הקרבת הקרבן².

¹ כך מבארים הראשונים [מלחמות טז:; ר"ן שם, ד"ה מקום שנהגו; מגיד משנה הל' שביתת יום טוב פ"ח ה"ז] את שיטתו, אולם החק יעקב [ס"י תסח ס"ק א] והצל"ח [ג. רש"י ד"ה שלא לעשות] טוענים שדברי רש"י אמורים כטעם למנהג שלא לעשות מלאכה בכל היום בלבד, וגם לשיטתו טעם האיסור לעשות מלאכה לאחר חצות הוא משום שזהו זמן הקרבת הפסח (כשיטת הירושלמי דלהלן).

² אמנם, הר"ן [טז: ד"ה מקום] כותב: "ואפשר דמדברנן היא ואסמכין ליה אקראי". [ונראה שגם לשיטת תוספות, בזמן הזה שלא מקריבים קרבן פסח, איסור עשיית מלאכה הוא מדברנן בלבד].

- ב. **זמן האיסור:** על פי טעמו של רש"י, האיסור קיים גם בזמן הזה. לעומת זאת, הראשונים הנוקטים בטעמו של הירושלמי נחלקים האם האיסור קיים גם בזמן הזה: בעל המאור [טז]: נוקט שהאיסור נוהג בזמן המקדש בלבד, ואילו תוספות [שם] והר"ן [טז: ד"ה מקום] נוקטים שהאיסור קיים גם בזמן הזה.³
- ג. **איסור עשיית מלאכה בערב פסח שחל בשבת:** המהר"ל [הל' ערב פסח אות יג] כותב שמעיקר הדין אין איסור בעשיית מלאכה בערב שבת לאחר חצות, הואיל ואין זה זמן הקרבת הקרבן. החק יעקב [תסח, א] והביאור הלכה [שם] כותבים שדבריו מבוססים על שיטת תוספות, אך לשיטת רש"י יש לאסור מלאכה בערב שבת מדינא, הואיל וכל צורכי הפסח נעשים בו.

מדברי הרמב"ם עולה שיטה שלישית בעניין זה. הרמב"ם מביא איסור זה בהלכות שביתת יום טוב:

אסור לעשות מלאכה בערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה כמו ערבי שבתות, וכל העושה מלאכה בהן אינו רואה סימן ברכה לעולם, וגוערין בו ומבטלין אותו בעל כרחו אבל אין מכין אותו מכת מרדות ואין צריך לומר שאין מנדין אותו. חוץ מערב הפסח אחר חצות שהעושה בו מלאכה אחר חצות מנדין אותו, ואין צריך לומר שמכין אותו מכת מרדות אם לא נדוהו, לפי שיום ארבעה עשר בניסן אינו כשאר ערבי ימים טובים מפני שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן. לפיכך יום ארבעה עשר בניסן אסור בעשיית מלאכה מדברי סופרים כמו חולו של מועד, והוא קל מחולו של מועד. [הל' שביתת יום טוב פ"ח ה"ז-יח]

מבואר בדברי הרמב"ם שערב פסח אסור במלאכה מדברי סופרים מחמת הקרבת קרבן החגיגה ושחיטת הפסח הנעשות בו. מדברים אלו משתמע שהרמב"ם הולך בשיטת התוספות, שהאיסור הוא חלק מהדין הכללי שאסור לאדם לעשות מלאכה ביום בו הוא מקריב קרבן.⁴ אמנם, הבנה זו נסתרת מדברי הרמב"ם בהלכות כלי המקדש:

ומהו קרבן העצים, זמן קבוע היה למשפחות משפחות לצאת ליערים להביא עצים למערכה, ויום שיגיע לבני משפחה זו להביא העצים היו מקריבין עולות נדבה וזהו קרבן העצים והיה להם כמו יום טוב, ואסורין בו בהספד ובתענית ובעשיית מלאכה, **ודבר זה מנהג**. אפילו יחיד שהתנדב עצים או גזרים במערכה אסור באותו היום בהספד ובתענית ובעשיית מלאכה, **ודבר זה מנהג**. [הל' כלי המקדש פ"ו ה"ט-י]

הרמב"ם מגדיר את איסור עשיית מלאכה ביום הקרבת הקרבן כמנהג, וזאת בניגוד לאיסור עשיית מלאכה בערב הפסח, אותו מגדיר הרמב"ם כאיסור מדברי סופרים.⁵ נראה מכך כי לשיטתו איסור עשיית מלאכה בערב הפסח הוא דין עצמאי: העובדה שזהו יום "שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן" מלמדת שהוא נחשב ליום מועד, ובשל כך – בדומה לחול המועד – הוא אסור בעשיית מלאכה מפאת קדושת המועד.⁶

הבנה זו מפורשת בדברי הפני יהושע:

דלאחר חצות פשיטא טובא דאיסור גמור הוא, והיינו משום דכתיב בפרשת אמור 'אלה מועדי ה'" וסמך ליה 'בחדש הראשון בארבעה עשר בין הערבים פסח לה', ואם כן משמע

³ הר"ן [שם] מבאר את טעם האיסור בזמן הזה: "דכיון שנאסר, אף על פי שבטל טעם איסורא לא בטיל עד שיעמוד בית דין ויתיר, שכל דבר שנאסר במנין צריך מנין אחר להתירו". [אמנם, לכאורה טעם זה מתאים לשיטתו שהאיסור הוא מדרבנן ולא לשיטת תוספות שהאיסור הוא מדאורייתא; עי' צ"ח [ג. בא"ד ונראה] העומד על כך, וע"ע מצפה איתן [שם] הטוען שלשיטתם האיסור בזמן הזה הוא מגזירה שמא יבנה בית המקדש ויהיו רגילים לעשות מלאכה בערב פסח. וייתכן שיש לבאר באופן אחר, כי העובדה שזהו יום הקרבת קרבן פסח מגדירה אותו כיום טוב, ולכן דינו כיום טוב גם בזמן הזה [ייתכן שלדברים אלו מכון האור זרוע [הל' אבלות ס' תלב], אם כי דבריו משובשים].

⁴ וכן כותב המגיד משנה [שם, ה"ז].

⁵ עי' משנה למלך [הל' כלי המקדש, שם] העומד על קושי זה.

⁶ נראה להגדיר, שלפי תוספות הקרבת הקרבן בערב הפסח היא סיבה לאיסור עשיית מלאכה, ואילו לפי הרמב"ם הקרבת הקרבן בערב הפסח היא סימן לכך שהוא יום מועד.

דמהאי שעתא ד"ד לאחר חצות איקרי מועד, והיינו לענין איסור עשיית מלאכה כחולו של מועד אי מדאורייתא או מדרבנן. [פני יהושע נ. ד"ה מקום שנהגו]

לדברי הפני יהושע, י"ד בניסן הוא יום מועד, ואיסור המלאכה הקיים בו נובע מחמת קדושת המועד.

מחלוקת זו בטעם איסור עשיית מלאכה בערב הפסח, האם היא נובעת מחמת הקרבת הקרבן (ולשיטת רש"י – מחמת הכנת צרכי החג הנעשות ביום זה) או משום שיום זה נחשב ליום מועד, משקפת מחלוקת עקרונית במעמדו של י"ד בניסן: האם הוא יום מועד, או שהוא רק יום שחיטת הפסח.

למחלוקת זו יש השלכה על דין אבלות בערב הפסח. הבית יוסף מביא את דברי התשב"ץ שאבלות אינה נוהגת בערב הפסח:

וכתב עוד, שפעם אחת אירע לאחד יום ששי לימי אבלו בערב פסח, ואמר דכיון שהיה זמן שחיטת פסח ואז בימיהם היו קורין הלל והיה יום טוב, אין אבלות נוהגת בו.

[ב"י י"ד סי' שצט]

הבית יוסף חולק על דבריו בתוקף:

ואין לדבר זה... לא סמך ולא ראיה. [שם]⁷

נראה כי שיטת הבית יוסף, שדין ערב פסח לענין אבלות כדין שאר ערבי ימים טובים, מבוססת על ההבנה שי"ד בניסן אינו יום מועד מצד עצמו, ולכן אין סיבה שהאבלות לא תנהג בו. לעומת זאת, הגר"א מבאר את טעמה של השיטה שאבלות אינה נוהגת בערב הפסח:

נראה דחשיב כמו מועד, דקרא חשבו בתוך המועדים. [ביאור הגר"א שם, ס"ק ט]

מבואר בדברי הגר"א שי"ד בניסן הוא יום מועד, ומטעם זה אבלות אינה נוהגת בו גם בזמן הזה, על אף שאיננו זוכים להקריב בו את הפסח.

בשלהי הדברים נעיר, כי מההבנה שי"ד בניסן הוא יום מועד עולה הבחנה בין שני חגים שונים: חג הפסח וחג המצות.⁸ חגים אלו נבדלים זה מזה בזמנם ובמהותם. זמנו של חג הפסח הוא מחצות יום י"ד עד חצות ליל ט"ו, ואילו זמנו של חג המצות הוא מט"ו בניסן עד כ"א בו. כמו כן, חג הפסח הוא חג הברית המציין את הכניסה בברית ה'. חג המצות, לעומת זאת, הוא חג הגאולה, המזכיר ומציין את היציאה מתחת סבלות מצרים לחירות עולם.

קביעה זו, כי חג הפסח הוא חג הברית, דורשת עיון מעמיק במהותו של קרבן פסח. בעזרת ה' נעסוק בכך בשיעורים הבאים באופן יסודי.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

⁷ הרמ"א [דרכי משה שם, אות ד; הגהות הרמ"א שם, ג] פוסק כשיטת התשב"ץ להלכה.

⁸ עי' בדברי הרב מרדכי ברויאר בספרו 'פרקי מקראות [פרק שישי עמ' 93-51]] עוסק בעניין זה בהרחבה מרובה.

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל
ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל